УДК 336.1

А.А. Сидорчук, доц., канд. екон. наук,
Тернопільський національний економічний університет

Напрями підвищення ефективності використання фінансових ресурсів державного пенсійного страхування

В статті описані стратегічні і тактичні напрями підвищення ефективності використання фінансових ресурсів державного пенсійного страхування. Доведено, що на розмір отримуваної майбутньої пенсії зайнятих осіб впливає ставка пенсійних відрахувань, інвестиційного доходу на заощаджені внески, строк сплати пенсійних внесків та строк отримання майбутньої пенсії. Визначено, що при ставках пенсійних внесків у розмірі 10,5% фонду оплати праці й 6,5% інвестиційного доходу на накопичені впродовж 35 років трудової активності суми можна досягти найбільшого співвідношення між рівнем заробітних плат працюючих і майбутньою пенсією осіб пенсійного віку – 92,5%.
державне пенсійне страхування, фінансові ресурси державного пенсійного страхування, збалансованість фінансових ресурсів державного пенсійного страхування

Постановка проблеми. Після здобуття незалежності Україна почала активно використовувати елементи пенсійного страхування, наповнюючи їх не формальним (як це було за часів СРСР), а реальним фінансовим змістом. Такі трансформації призводять до виникнення перерозподільних відносин у державних фінансах, коли значні кошти на потреби пенсійного страхування спрямовуються з державного бюджету, що видозмінює суть та погіршує фінансовий стан Пенсійного фонду України. З огляду на це, одним з актуальних питань на сучасному етапі є підвищення збалансованості фінансових ресурсів пенсійного страхування, обсяги використання яких мають корелюватись із обсягами власних страхових доходів Пенсійного фонду України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у формування теоретичних засад та практики використання фінансових ресурсів окремих видів державного соціального страхування зробили такі українські дослідники як Б. О. Надточій [1], М. П. Шаварина, Н. В. Шаманська [2]; питання моделювання фінансових ресурсів пенсійного страхування розглядаються С. Б. Березіною [3, с. 12], Ю.В. Овсієнко [4, с. 18], В. Піскуненком [5, с. 15] та ін.

Невирішені частини проблеми. Незважаючи на значний інтерес з боку економістів, питанням фінансових ресурсів державного пенсійного страхування, особливо підвищення ефективності їхнього використання приділяється недостатня увага. Так, заміна страхових внесків як джерела формування коштів пенсійного страхування на податкові надходження державного бюджету свідчить про: незбалансованість її фінансових ресурсів, через що неможливо розробити довгострокову фінансову політику в цій сфері; необґрунтованість на належному рівні і неефективність фінансової бази пенсійного страхування населення взагалі.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження напрямів використання фінансових ресурсів державного пенсійного страхування в Україні та пошук шляхів підвищення їхньої ефективності.

Результати дослідження. Напрямки покращення збалансованості ресурсів соціального страхування пов’язані із переглядом їх структури та обсягів використання в розрізі окремих видів. Оскільки погіршення фінансового стану державного

пенсійного страхування відбулось через незадовільне співвідношення внутрішніх та зовнішніх ресурсів пенсійного страхування, зменшення навантаження на Пенсійний фонд України (скорочення його видатків) розглядатиметься як можливий резерв до підвищення ефективності використання фінансових ресурсів державного пенсійного страхування. Власне це завдання і покликана вирішити пенсійна реформа – перехід від солідарної до індивідуально-накопичувальної пенсійної системи, від одно – до трьох рівневої пенсійної системи.

Пропонована економіко-математична модель збалансування ресурсів соціального страхування стосується забезпечення фінансовими ресурсами майбутніх пенсіонерів у межах запланованого другого рівня пенсійної системи. Інакше кажучи, йдеться про таку ситуацію, коли пенсійні внески акумулюватимуться впродовж періоду трудової активності зайнятого населення і з врахуванням величини накопиченого пенсійного фонду та відсотка інвестиційного доходу від його використання, а також отримання пенсій як певної частини заробітної плати.

Слід зазначити, що дослідження вітчизняних вчених [3, с. 12; 36; 4, с. 18; 5, с. 15; 6, с. 64] розглядають питання моделювання формування бюджету Пенсійним фондом України (далі – ПФУ) щодо використання його за умов існування солідарної відповідальності поколінь, тобто вони не мають на меті визначити, при яких кількісних показниках функціонуватиме ПФУ за умов діяльності лише на накопичувальних засадах. Вихідними умовами при побудові економіко-математичної моделі стали припущення, що період отримання пенсії зайнятою особою втричі менший від періоду сплати нею пенсійних внесків: 35 років страхового стажу будуть співвідноситися з 15 роками отримання пенсії. Ми визначимо обсяги накопичених ПФУ коштів за умов сплати пенсійних внесків лише у формі утримань із заробітної плати працюючих без врахування існуючих нарахувань на фонд оплати праці. Запропоновано варіанти ставок пенсійних внесків у межах від 7 (як передбачається державою) до 10,5% та варіанти інвестиційного доходу на накопичені впродовж 35 років трудової активності внески в межах від 3% до 6,5%.

Метою побудови моделі є:

а) визначення умов, за яких обсяг акумульованих ПФУ внесків має забезпечити якомога більший відсоток співвідношення між отриманою заробітною платою зайнятого населення і майбутньою пенсією;

б) встановлення зв’язку (якщо такий існує) між часткою фонду оплати праці у ВВП та співвідношенням між отриманою заробітною платою зайнятого населення і його майбутньою пенсією.

Накопичений упродовж умовного року бюджет ПФУ можна математично виразити формулою (1). За умови існування інвестиційного доходу (r , %) на отриману величину доходів фонду його ресурси на перший рік функціонування становитимуть:

$$Б_1 = Б*(1+r) \qquad (1)$$

Де $Б$ – ресурси Пенсійного фонду України на перший рік;

$Б_1$ – ресурси Пенсійного фонду України за умови існування інвестиційного доходу;

r – ставка інвестиційного доходу на акумульовані ресурси ПФУ.

За умови сплати пенсійних внесків зайнятим населенням упродовж періоду T років та незмінності інших факторів (відсоток інвестиційного доходу, пенсійні внески) накопичена величина бюджету Пенсійного фонду України ($Б_{ПФУ}$) дорівнюватиме:

$$Б_{ПФУ} = \sum_{i=1}^{T} Б * (1+r)^{T} \qquad (2)$$

де $т$ – період сплати пенсійних внесків.

Використовуючи формули (2) та враховуючи вихідні умови моделі, у табл. 1 наведено можливий відсоток співвідношення між отриманою в майбутньому пенсією і фондом оплати праці в економіці. Вже зазначалось, що ставка пенсійного внеску змінюватиметься в межах від 7% до 10,5%, інвестиційного доходу – від 3% до 6,5%, а рівень фонду оплати праці в економіці держави взято на рівні 2011 р.

Таблиця 1 – Співвідношення між майбутньою пенсією та заробітною платою з дотриманням вихідних умов моделі (варіант 1), млрд. грн.

Фонд оплати праці	636,7							
Ставка пенсійного внеску, %	7,0	7,5	8,0	8,5	9,0	9,5	10,0	10,5
Інвестиційний дохід, %	3,0	3,5	4,0	4,5	5,0	5,5	6,0	6,5
Бюджет Пенсійного фонду України через 35 років	2032,7	2413,3	2857,3	3375,4	3979,8	4685,1	5507,8	6467,4
Щорічний обсяг бюджету Пенсійного фонду України	135,5	160,9	190,5	225,0	265,3	312,3	367,2	431,2
Співвідношення між пенсією і заробітною платою, %	29,1	34,5	40,9	48,3	56,9	67,0	78,8	92,5

На основі отриманих розрахункових даних можемо зробити такі висновки. За умови існування фонду оплати праці в економіці держави 636,7 млрд. грн. (показник 2011 р.), ставки пенсійного внеску із заробітної плати у ПФУ держави на рівні 7% (яку було заплановано запровадити з 2007 р.) й інвестиційного доходу на накопичені кошти ПФУ у розмірі 3% річних бюджет накопиченого ПФУ держави через 35 років страхового стажу працюючих становитиме 2032,7 млрд. грн. При його рівномірному використанні впродовж 15 років без урахування інвестиційного доходу на залишок невикористаних сум і зазнаних адміністративно-управлінських видатків фонду щорічні витрати на виплату пенсій у країні дорівнюватимуть 135,5 млрд. грн. Водночас середній розмір пенсій становитиме 29,1% від заробітної плати. Вказаний діапазон розрахункових даних дає підстави зробити висновок, що найбільшого співвідношення між розміром отримуваної пенсії та заробітної плати (92,5%) можна досягти за умови сплати 10,5% пенсійного внеску і нарахування щорічного відсотка інвестиційного доходу на накопичені внески у розмірі 6,5%.

Варіант 2 запропонованої моделі є моделюванням такої ситуації в економіці держави, коли ставка пенсійних внесків упродовж страхового стажу із заробітної плати найманих осіб буде незмінною – 7%, фонд оплати праці залишиться на рівні 2011 р. – 636,7 млрд. грн. Змінними факторами стане лише відсоток на інвестиційний дохід. Виходячи із припущення, що він при використанні коштів принаймні повинен бути трохи нижче відсоткових ставок на депозити, розглянемо його діапазон від 6,5 до 10%. Отримані розрахунки представлені в таблиці 2. Дані табл. 2 показують, що за умови незмінності ставки пенсійних внесків та зміни рівня інвестиційного доходу на накопичені впродовж 35 років внески до ПФУ в межах від 6,5% до 10% річних найвищого співвідношення між розміром отримуваних пенсій і заробітною платою буде досягнуто за умови сплати 10% річних інвестиційного доходу. За таких умов, як і у варіанті 1, якщо не враховувати інвестиційний дохід на залишок невикористаних сум

та зазнані адміністративно-управлінські видатки фонду, отримувана впродовж 15 років пенсія становитиме 139% від одержуваного заробітку.

Таблиця 2 – Співвідношення між майбутньою пенсією та заробітною платою з дотриманням вихідних умов моделі (варіант 2), млрд. грн.

Фонд оплати праці	636,7							
Ставка пенсійного внеску, %	7,0							
Інвестиційний дохід, %	6,5	7,0	7,5	8,0	8,5	9,0	9,5	10,0
Бюджет Пенсійного фонду України через 35 років	4311,6	4827,9	5412,3	6074,3	6824,4	7674,4	8638,1	9730,8
Щорічний обсяг бюджету Пенсійного фонду України	287,4	321,9	360,8	405,0	455,0	511,6	575,9	648,7
Співвідношення між пенсією і заробітною платою, %	61,7	69,0	77,4	86,9	97,6	109,7	123,5	139,1

Відкинувши крайні значення моделі і враховуючи середні значення заданих параметрів, можемо зробити висновок, що за умови нарахування 8–8,5% інвестиційного доходу та при відрахуванні впродовж 35 років щорічно 7% від свого заробітку наймана особа може в майбутньому розраховувати на пенсію, що дорівнюватиме 86–97% від її заробітку впродовж періоду трудової активності.

Вирішення другої проблеми, яку нами визначено при побудові економетричної моделі й яка полягає у необхідності встановлення зв'язку між часткою фонду оплати праці у ВВП і величиною співвідношення між отриманою заробітною платою зайнятого населення та його майбутньою пенсією, подано у табл. 3.

При побудові табл. 3 вихідними умовами стали умови, визначені для табл. 2, зокрема частка заробітної плати у ВВП України встановлена на рівні 2011 р. (48,9%) і залишається незмінною для пенсійних внесків у межах від 7% до 10,5% та інвестиційного доходу в межах від 3% до 6,5%. Як видно з даних наведених у табл. 3, незмінність частки фонду оплати праці в економіці держави при збільшенні величини пенсійних внесків і інвестиційного доходу на співвідношення між отримуваною заробітною платою та майбутньою пенсією ніяким чином не впливає. Вона й надалі становитиме 92,5% від заробітної плати за умови існування 10,5% ставки пенсійних внесків і 6,5% доходу на накопичений ПФУ та відповідно третину заробітної плати, якщо внески встановити на рівні 7% і нараховувати 3% на заощаджені пенсійні внески.

Таблиця 3 – Співвідношення між майбутньою пенсією і заробітною платою при незмінності частки фонду оплати праці та зміни ставки пенсійних внесків й інвестиційного доходу на накопичені внески, %

Частка фонду оплати праці у ВВП	48,9							
Ставка пенсійного внеску	7,0	7,5	8,0	8,5	9,0	9,5	10,0	10,5
Інвестиційний дохід	3,0	3,5	4,0	4,5	5,0	5,5	6,0	6,5
Бюджет Пенсійного фонду України через 35 років, млрд. грн.	222,3	263,9	312,4	369,0	435,1	512,2	602,2	707,1
Щорічний обсяг бюджету Пенсійного фонду України, млрд. грн.	14,8	17,6	20,8	24,6	29,0	34,2	40,2	47,1
Співвідношення пенсії до заробітної плати	29,1	34,5	40,9	48,3	56,9	67,0	78,8	92,5

З'ясуємо, які фактори економічної або фінансової системи держави зможуть суттєво вплинути на співвідношення між пенсією та заробітною платою.

У табл. 4 вихідними умовами, на відміну від умов табл. 3.6, визначимо зміну всіх її параметрів: зростання частки фонду оплати праці в економіці, підвищення

ставки пенсійних внесків і збільшення інвестиційного доходу. Припускаємо, що зміна згаданих параметрів буде постійно зростати на 0,5–1%, порівняно з базовими величинами.

Таблиця 4 – Співвідношення між майбутньою пенсією та заробітною платою при збільшенні частки фонду оплати праці, ставки пенсійних внесків та інвестиційного доходу на накопичені внески, %

Частка фонду оплати праці у ВВП	51,0	52,0	53,0	54,0	55,0	56,0	57,0	58,0
Ставка пенсійного внеску	7,0	7,5	8,0	8,5	9,0	9,5	10,0	10,5
Інвестиційний дохід	3,0	3,5	4,0	4,5	5,0	5,5	6,0	6,5
Бюджет Пенсійного фонду України через 35 років, млрд. грн.	222,3	269,0	324,7	390,8	469,3	562,5	673,1	804,2
Щорічний обсяг бюджету Пенсійного фонду України, млрд. грн.	14,8	17,9	21,6	26,1	31,3	37,5	44,9	53,6
Співвідношення між пенсією і заробітною платою	29,1	34,5	40,9	48,3	56,9	67,0	78,8	92,5

На основі отриманих даних можемо стверджувати, що зростання величини співвідношення між пенсією та заробітною платою, незважаючи на збільшення частки величини фонду оплати праці в економіці держави, відбувається такими самими темпами, що й при незмінній величині цього фонду. Інакше кажучи, ні величина абсолютного розміру фонду оплати праці, ні зміна її частки у структурі ВВП на розмір отримуваної майбутньої пенсії зайнятих осіб не впливає. Єдиними факторами впливу є ставка пенсійних відрахувань, інвестиційного доходу на заощаджені внески, строк сплати пенсійних внесків і термін отримання майбутньої пенсії.

Збалансування фінансових ресурсів державного пенсійного страхування можна досягнути переглянувши джерело фінансування поточних витрат на утриманні апарату управління Пенсійного фонду України.

Ст. 87 Бюджетного кодексу України визначила, що до видатків, які здійснюються з Державного бюджету України, належать видатки на державне управління, зокрема законодавчу та виконавчу владу [7]. Правовий статус Пенсійного фонду України прирівняний до статусу державного комітету України..

В даному ракурсі положення ст. 87 Бюджетного кодексу України вступають у суперечності із чинним законодавством, що визначає особливості фінансування адміністративних видатків державних цільових фондів, у тому числі Пенсійного фонду України. Зокрема, зі ст. 72 та 73 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», де передбачене фінансування адміністративних витрат Пенсійного фонду України за рахунок страхових пенсійних внесків [8]. Таким чином, існуюча практика поточного утримання та матеріально-технічного забезпечення Пенсійного фонду України за рахунок страхових внесків є такою, що суперечить положенням Бюджетного кодексу України і повинна бути змінена.

Наступним кроком, що дозволить збалансувати фінансові ресурси державного пенсійного страхування є необхідність запровадження єдиних вимог до формування фінансових резерві державних цільових фондів. Практика свідчить про відсутність єдиних методологічних засад до формування фінансових резервів державного пенсійного страхування, що підтверджується різними їхніми обсягами, відсутності обов'язковості їх створення. Екстраполювавши положення статті 14-3 Бюджетного кодексу України пропонуємо, що розмір оборотної касової готівки не повинен перевищувати 2% видатків бюджету Пенсійного фонду України, тобто забезпечувати

семиденну потребу на фінансування страхових виплат. При цьому, збереження розміру оборотної касової готівки на кінець періоду (року) має стати обов'язковим.

Запропоновані заходи нададуть можливість системі загальнообов'язкового державного пенсійного страхування в державі набути більш керованої і чіткої побудови.

Висновки. Серед стратегічних напрямків підвищення ефективності використання фінансових ресурсів пенсійного страхування нами виділено реалізацію на практиці другого рівня пенсійної системи. Висновок ґрунтується на тому, що такі дії приведуть до зменшення навантаження на бюджет ПФУ, адже саме незадовільна структура його фінансових ресурсів зумовила погіршення стану фінансових ресурсів даного виду соціального страхування. Зменшення навантаження, або скорочення видатків ПФУ, усуне потребу у фінансуванні пенсій за рахунок Державного бюджету України, що водночас покращить співвідношення між внутрішніми і зовнішніми ресурсами пенсійного страхування.

Побудовані чотири економіко-математичні моделі дали змогу сформулювати такі висновки:

а) на розмір отримуваної майбутньої пенсії зайнятих осіб не впливає ні величина абсолютного розміру фонду оплати праці, ні зміна її частки у структурі ВВП. Єдиними факторами впливу є ставка пенсійних відрахувань, інвестиційного доходу на заощаджені внески, строк сплати пенсійних внесків та строк отримання майбутньої пенсії;

б) при ставках пенсійних внесків у розмірі 10,5% фонду оплати праці й 6,5% інвестиційного доходу на накопичені впродовж 35 років трудової активності суми (сценарій найбільш наближений до економіки України) можна досягти найбільшого співвідношення між рівнем заробітних плат працюючих і майбутньою пенсією осіб пенсійного віку – 92,5%.

Список літератури

1. Надточій Б. Роль соціального страхування в умовах соціальної держави та ринкової економіки [Електронний ресурс] / Б. Надточій. – Режим доступу : http:// pension.kiev.ua/pensref/events/conferences/20030415materials.html#_ftnref1.
2. Шаварина М. П. Соціальне страхування : навч. посіб. / М. П. Шаварина, Шаманська Н. В. – Тернопіль, 2003. – 257 с. – 257 с.
3. Березіна С. Б. Методи прогнозування надходжень і витрат на пенсійне забезпечення в залежності від дінаміки і розподілення ВВП : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.02.03 «Організація управління, планування і регулювання економікою» / С. Б. Березіна. – Науково-дослідний економічний ін-т Міністерства економіки України. – К., 2000. – 17 с.
4. Овсиенко Ю. В. Пути реформирования пенсионной системы / Ю. В. Овсиенко, Е. М. Олевская, В. П. Русаков, Н. Н. Сухова // Экономика и математические методы. – 1998. – Т. 34. – Вып. № 4. – С. 5–22.
5. Піскуненко В. Моделювання пенсійного забезпечення в Україні / В. Піскуненко // Економіст. – 2003. – № 4. – С. 12–16.
6. Ржевський С. Математичні моделі перспективної солідарної системи пенсійного забезпечення / С. Ржевський, Г. Верещагіна // Економіка України. –1999. – № 4. – С.61–66.
7. Закон України «Бюджетний кодекс України» : № 2542-III від 21 черв. 2001 р. [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу : http://zakon.nau.ua/doc/?code=2542-14
8. Закон України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування»: № 1058–IV від 09 лип. 2003 р. / Верховна Рада України // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 49–51. – ст. 376.

Anatoly *Sydorchuk*
Termopil national economic university

Improvement of efficiency of financial resources of the state pension

The aim of the article is to study the uses of financial resources of the state pension in Ukraine and seek

to enhance their effectiveness.

The article describes the strategic and tactical direction of improving the efficiency of the financial resources of the state pension. It is shown that the size of future pension receives employed persons affects the rate of pension contributions, investment income on savings deposits, term pension contributions and the timing of the receipt of future pensions. Determined that the rate of pension contributions amounting to 10.5% of payroll and 6.5% on investment income gained 35 years of labor activity can achieve the greatest amount of correlation between the level of wages of employees and future pensions of pensioners – 92.5 %.

Key words: public pension funds, the financial resources of the state pension, the balance of the financial resources of the state pension.